

GELENEKLERİMİZDE ORTAK İYİ ÖRNEKLERİMİZDEN HIZIR VE BENZERLERİ

Common Features of Pious Assistance in Hungarian and Turkic Tradition

Eva CSAKI*

Özet: Yirmi birinci asırda bile insanlığın ne olduğunu öğrenmemiz gerekmektedir. Kimi erdemlerin hayatta kalmak için, kimi davranışların da faydalı olmak için öğrenilmesi önem taşımakta. İyi örneklerin takipçisi ve uygulayıcısı olmamız faydalıdır. Hristiyan olsun, müslüman olsun fark yoktur. Sevgi ve saygıya değer insanlar bize ders vermişlerdir.

Anahtar kelimeler: Azizlerin verdiği ders, Erdemler, Hızır.

Abstract: There is a very important similarity between the old traditional culture of Turkic and Hungarian peoples. This was widely researched in music, language etc. It is mainly due to the long and lasting influence of Turks exerted on Hungarians between the 5-9th centuries. Even though Hungarians became Christians while Turks became Muslims finally, there is quite a long list of words in Hungarian that were borrowed from Turks in an early period. We could also mention pious assistance as well as a field worth to be investigated from the above point of view.

Key words: Early Turkic - Hungarian contacts, Hızır - St. George, saints common to Muslims and Christians.

Macar ve Türk halklarının arasındaki bağ tarih boyunca ortada olmakla beraber, bugünkü milletlerimiz cumhuriyetin şemsiyesi altında, fakat her iki milletin çok eskilere dayanan farklı dinin oluşturduğu kültürü olmuştur. Unutmamak gerekir ki Macarlar Hristiyanlık, Türkler ise İslamiyete kavuşmadan önce ortak bir kültüre sahiptilerdi. Bunun tanıklığını eski Türklerden ödünç aldığımız yüzlerce Macarca kelime göstermektedir, Bunlardan şimdi *yas* (Macarcası *gyász*), *ädgü* (M. *egy*) ve *erdem* (M. *érdem*) kelimelerine dikkatinizi çekmek isterim.

* Şarkiyat Enstitüsü, P. Pazmany Katolik Üniversitesi / Budapeşte, Macaristan.

Türk kültürünü, Anadolu uygarlıklarını düşünürken akla çok zengin bir tablo gelmektedir. Orta Asya'dan Anadolu'ya yerleşen Türklerin herşeyden önce tabiata, Gök Türke tapmaları, ataerkil, şamanist¹ olduklarını kanıtlamaktadır. Ancak onlardan önce de Anadolu'da ne kadar çok, yüksek seviyeye ulaşmış uygarlığın inanç sistemi takip edilebilir inanılır gibi değil. Oysa bu zenginliği yeterince tanımamakta ve bu zenginlik hakkında yeterince konuşmamaktayız.

Dinler bazen çok büyük farklılıklar göstermekle beraber insanlığımızı yerine getirebilmemiz için bir araçtır, kültürümüzün bir dalını oluşturmaktadır. Her insan kendi hür iradesiyle inanır, ancak insanlar arasında görüş ayrılıklarına rastlamaktayız.

Hangi din olursa olsun, karşılıksız başka insanların yardımına koşan erenlerin, olağanüstü fedakarlık gösteren, acıyan pirlerin, eski ziyaret yerlerine, tapınak ve yatırlara isimleri verilmektedir. Kutsal sayılar da bilinen eski inançların ortak mirasını oluştururlar.

Şairin sözleriyle: „Gelin tanış olalım, Bu dünya kimseye kalmaz” (Yunus Emre).

Hristiyan olsun Müslüman olsun manevi eğitimde iyi örneklerle, töre ve kurallara ihtiyaç duyulmuştur.

Genel olarak diyebiliriz ki, dinin temeliyle ahenk kuran, yaşantısıyla bir örnek oluşturan insanlara gittikçe yozlaşan dünyamızda daha çok özlem duyuyoruz. Halk arasında elle yazılmış cönk defterlerinde, yayılmış evliya namelerinde ne gibi velilerin örnek alındığı ortaya çıkmaktadır.

Birbirimizi tanımak istiyorsak araştırsak, ortak yönlerimizden, müşterek yanlarımızdan faydalanmak istiyorsak evliya ve azizlerimizden, halkın gözdelelerinden de faydalanmamız gerekmektedir. Ne mutlu bize, değer verdiğimiz nitelikleri taşıyan ortak evliyalarımız da var.

Osmanlı Emparatorluğunda² Hristiyanlarla Museviler ve Müslümanlar birbirinin pir ve ermişlerinden, dini tören ve kutsal gün ile kutsal yerlerinden haberdar olup birbirlerinin geleneklerini daha önceki dönemlerde de gördüğümüz gibi kabul edip öğrenmişlerdir. 16ci Türk şairi Kul Himmet'in şiirinde „Kim uyardı yetmiş yıllık ölüyü” (Aslanoğlu 1997:124) sorusu bizi hep Hristiyanların azizi Hazreti İsa'nın mucizelerini hatırlatmıştır. Yine Kul Himmet'in şiirinden: „Bir tane üzümü getirdi

1 Çin kaynaklar Gök Türkler arasında şamanizm bilinmiş olduğunu söyler (Ögel 1984: 165). Türk tarihçilerden (Temren 1997:103), (Ocak 1996:97) başka, birçok araştırma bunu vermişti.

2 Balkanlar'da yaygın Bektaşiliğin etkisini inceleyen Cornell (1999:12) de bu sonuca vardı.

Selman, Kırklar da ol demde gördüler uryan” (Aslanoğlu 1997:143). Bu da Hz. İsa'nın ekmek dağıtımını olayını hatırlatır, Hz. İsa tıpkı Hz. Ali'nin yaptığı gibi tüm takipçilerine bir tek ekmek yedirdi.

Nasıl eski Macarlar daha yurt tutmadıkları zaman asırlar boyunca eski Türk kavimlerin yakınlarında yer almışsa ortak bir kültür oluşturdukları zaman da inançlarında birçok etkileşime tanık olmaktadır. Bunu ispatlamak için demin bahsettiğim Türkçe'den ödünç alınmış Macarca dini terimlerine (*yas*, *erdem*, ve saire) bakmak yeter.

Papaz, baba, dede ve şeyhlerin ortak özellikleri doğüstü güçlerle donanması ve halk da bu kişileri efsanelerle ve hikayelerle yüceltmıştır. Tasavvuf tarikatlerden büyük önem taşıdığı için ve tasavvufta her türlü dine değer verildiği için halk gördüğü diğer halkların ve mezheplerin dininden de haberdar olmuştur.

Anadolu'yu fetheden Türklerle Hristiyanların karışması daha İslamiyetten önce bilinen bir ogedir (Birge 1937:31). Bu dönem her iki din Anadolu'da birbirine tesir bırakıp ortak bir düşman olan Moğollara karşı birleşmişler. Birbirinin evliya ve azizlerinin mucizesine inanıp birbirlerinin ayinine katılmışlardı. Birbirlerinin evliya ve pirlere etkilenip karşılıklı saygı göstermişlerdi. Ahiliğin felsefesi nasıl Anadolu'da yaygınlık kazanmışsa aynen Hristiyanlar arasında da bazı ahlaki, edep öğreten hareketler bulunmuştu. İnsaniyet her dinde önem kazanmış ve örnek insanlara ihtiyaç duyulmuştur. Örnek insanlar (erkek olsun kadın olsun, hatta çocuk da olabilir) hem cesaret hem ahlak, hem binbir sebepten dolayı mükemmel sayıldıkları için halk edebiyata girip ölümsüzleştirilmişti.

Bugün Hristiyanların birçok aziz, pir ve evliyası vardır, hepsi yardımcı nitelik taşır ve bu aziz velilerimizin yılın belirli haftasında isim günü bulunmaktadır. Bu günler bizde doğum günü gibi ad günü olarak törenle kutlanır. Bütün azizlerimizin isminin özel anlamı vardır. Örneğin Aziz Katalin'in ismi 'her zaman temiz' anlamına gelir. Kim bu anlamdan hoşlanırsa yeni doğan kızına bu ismi verebilir. En çok yardım edici olarak kabul edilmiş ondört evliyanın sanattaki tasvirinde özel belgeler onların olağanüstü niteliğini gösterir. Ne gibi?

Onlardan Anadolu ile alakalı bazılarının ismi vereyim.

Herkese acıyan Aziz Pantaleon – isminin anlamı 'Aslan gibi güçlü' 27 Haziran Nikomedia'da dünyaya gelmiş (†305). Mükemmel bir hekimin talebesi olup meşhur bir doktor olmuştu. Yılan sokmuş bir oğlanı öz babasının önünde, gözleri görmeyen bir kör adamı tedavi ettikten sonra kilisedeki tasvirleri onu her seferinde hekim olarak göstermekte.

Aziz Balaj aynen deminki Hristiyan evliya gibi doktordu. Bugünkü Sivas'ta doğmuş. Rum Emparatoru'nun askerlerinden kıl payıyla kurtulup bir mağaraya saklanmıştı. Orada vahşi hayvanlarla dost olduktan sonra onları da tedavi etti, onlar da karşılıklı olarak yardımına koşlardı. (†316)

Aziz Margarita – bayan azizlerimizden biri, 20 Temmuz'da Antiochia'da doğmuştu. Tanrı'ya taptığı için ona hep iskence yaptılar, onu hapsedtiler. Şeytan ona ejderha şeklinde yaklaşmıştı, yalnız Margarita ona haç gösterip onu korkutmuştu. Çeşitli mucizeler sayesinde Margarita yine güç kazanmış, yalnız düşmanları onu M.s. 307-de başını keserek öldürdü. Onu kiliselerde haç, taç ve kılıçla tasvir ederler. Ayaklarının önünde ise yenilmiş ejderha yatar.

Aziz Borbala, yine bir azize, isminin anlamı ise: 'yabancı, mekanı cennet' tıpkı Aziz Pantaleon gibi Nikomedia'da yaşamış ve vefat etmişti (†306). Hakkında menakibleri 7nci asırda yayılmıştı. Onlara göre babası zengin bir putperest olup, öz kızı Hristiyan olacağı korkusuyla yolculuğa çıktığı zaman kızını bir kuleye kapatmıştı. Orada kimse ile görüşemez, kimsenin etkisinden zarar göremez. Babasının korktuğu başına geldi. Hristiyan olduğu için babası artık ondan kurtulmak, onu öldürmek istemişti. Kız nasılsa bir mağaraya saklamıştı. Bir çoban onu görüp babasına teslim etmişti. Hapsedildikten sonra ona iskence ettiler. Geceleri hücrelerinde melekler ziyaret edip onu tedavi etmişlerdi. Düşmanları gülünç olsun diye elbiselerini aldılar, ve çıplak haliyle pazarın ortasına halkın gözünün önüne koydular. Yalnız gökten bir bulut üzerine düşüp onu saklamıştı. Kırbaçlamaya başladılar yalnız kırbaç tavuskuşu tüylerine dönmüştü. Sonunda başını kesmeye karar verdiler. Önceki gece bir melek yanına gelip onunla dua etmişti. Öz babası Borbala'nın başını kestikten sonra hemen cezasını aldı, üzerine yıldırım düştü. Bir iyi kalpli gerçek Hristiyan, katledilmiş kızın bedenini mezara koymuş, ve o günden itibaren mezarının yanında mucizeler olmaya başlamıştı. Ona karşı hem doğulu hem batılı ülkelerde herkes ona saygı duyar. Dağların zirvesine tırmanışa gidenlerin, hazırlıksız ölüme yakalanmışların yardımına koşar.

Aya Yorgi (Saint George) M.s. 4ncü asırda Filistin'de eşsiz işkenceler sonucu şehit olmuştu. Aya Yorgi Kappadokya'da bir asker çocuğu olarak doğmuştu. Aziz Nikolas 4cü asırda Mira'da papazlık yapmış.

Aziz Eustak 'saygılı' olarak tanınmıştı. Avlanmaya gittiğinde önüne boynuzları arasında ışık saçan, haca gerilmiş bir İsa taşıyan geyiği görmüş.

Yardımyla tanınan ondört Hristiyan aziz, onlara tam ölmeden önce dua edeceklerin yardımına koşabileceklerine dair Tanrıdan bir söz almışlardı. Bütün bu

Hristiyan azizler inançları için şehit düşmüş olup olağanüstü niteliklere sahiptiler. 1348 Orta Avrupa veba salgınından sonra azizler daha da büyük önem kazanmıştı.

Bunların arasından bazıları diğer din mensupları arasında da saygın olup, isimleri ile dua edilmiş ve onlara tapılmıştır. İnancından emin olmayan, tereddüt edenlere Aya Yorgi her zaman yardım etmişti. Onun İslam'daki kardeşi dünyaca ünlü Hızır oluyor. 16cı asırdaki Türk şairi Kul Himmet'in şiirinde (Aslanoğlu 1997:78):

“Binbir ismi vardır bir ismi Hızır
Her nerde çağırırsan orada hazır”

Turgut Koca'nın bir ilahisinde anılan Hazreti Hızır boz atın üstünden ona yalvarana koşmaktadır:

“Gülümden/Halimden/Elimden/Telimden/Külümden/ Selimden/Yolumdan tut benim, boz atlı Hızır” (Koca 1998: 92).

Kul Himmet'in başka bir şiirinde ise: „Önümüzce [sic] giden boz atlı Hızır” (Aslanoğlu 1997:118).”

Yunus Emre'nin bir şiirinde ise başka bir mucizeden bahs edilir:

“Şol Hızır ile İlyas Ab-ı hayat içtiler
Bu birkaç gün içinde bunlar ölesi değil” (Günay 1991:48)

Sonuç

Önümüzde gidenlerin kimi erdemleri bizi takipçi kılmaktadır. Gönül ister ki keşke biz de onların izinden gidip bizim de takipçilerimiz olsun. Keşke herkese bu paydan düşse. Örnek olabilmek için ender nitelikler, ender kişilikler ve sürekli, durmadan daha iyi olmanın hevesi gerekmektedir.

İyi huylar, fedakarlıklar, özverili olmak yetmez. Ne Hz. Hızır ne Aya Yorgi (Saint George) ve diğer eren ve azizlerimiz eksik ve zayıflardan muaf olmuşlardır. Yine de çaba harcadıklarından dolayı örnek olabilmeyi başardılar. Bizim de durumu farkedip çaba harcamamızın zamanı geldi, artık daha iyi olmanın sırası bizde.

KAYNAKLAR

- Aslanoğlu, İbrahim (1997): Kul Himmet. Yaşamı, kişiliği ve şiirleri. İstanbul.
- Birge, John Kinsley (1937): The Bektashi Order of Dervishes. London – Hartford.
- Cornell, Erik (1999): Bosna Bektaşiliği Üzerine. In: Olsson, T. – Özdalga, E. – Raudvere, C. (eds): Alevi kimliği. (Tarih Vakfı Yurt Yayınları 70) İstanbul. sh. 12-19.
- Franke, Patrick (2000): Begegnung mit Khidr. Quellenstudien zum Imaginären im Traditionellen Islam. (Beiruter Texte und Studien Bd. 79) Beirut.
- Günay, Umay (1991): Türk Kültürü Açısından Yunus Emre. In: Türk Kültürü Araştırmaları Yunus Emre Özel Sayısı. (Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları 144) Ankara sh. 33-50.
- Koca, Turgut (1998): Pir nefes üstad. (Bektaşî Kültür Derneği Yayınları 2) Ankara.
- Kovács Kalliszt (2006): A tizennégy segítő szent tisztelete Sümegen. Sümeg.
- Köllei Livia – Balázs Erzsébet [?]: In omni hora. A tizennégy segítő szent kultusza Magyarországon. Budapest.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1990): İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas kültü. Genişletilmiş 2nci Basım. (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü 113) Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1996): Babailer İsyanı. Aleviliğin Tarihsel Altyapısı yahut Anadolu'da İslam – Türk Heterodoksinin Teşekkülü. 2nci Baskı. (Dergah Yayınları 72) İstanbul.
- Ögel, Bahaeddin (1984): İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre. 2. Baskı. (Türk Tarih Kurumu Yayınları VII:42a) Ankara.
- Temren, Belkıs (1997): Türk'e ve Türk Kültürüne Sahip Çıkan Lider Hacı Bektaş Veli. In: Kadri Eroğan Hacı Bektaş Veli Armağanı. Ankara. sh. 101-106.